

A jubiláló Budapest. Valero J. A. selyemgyára a régi Király- és Valero-utca sarkán. (A Teréz-templomon túl csak veteményes kertek voltak)

A jubiláló Budapest

— Milyen volt a főváros ötven évvel ezelőtt —

Irtá: **Tábori Kornél**

Elöttem fekszik egy csomó egykoru metszet, meg a félszázad előtt készült várostérkép, jobboldalt pedig a régi Pest egyik alapos ismerője áll, aki még koptatta Pest, Buda és Óbuda köveit a kerek félszázadja megtörtént egyesítés előtt. Európának nincs Berlinen kívül egyetlen városa, mely annyira gyorsan fejlődött volna, mint Budapest 1873 óta — a világháborúig. A sok kedves metszet és derüs színű akvarell a statisztika számainak támogatásával változatosan mutatja a fejlődés menetét. Csak azt nem tudja dokumentálni, hogy az élet maga sebb-jobb lett volna, mint ötven éve. *Les Amies de Budapest* — Budapest barátai, — akiknek társasága a híres Amie de Paris mintájára alakult — egyre mélyebb sóhajjal emlegeti azt a régi kisebb, de csöndesebb várost.

*

A Belvárost akkor még Óvárosnak hívták az öregek és az Országút határolta félkörben (a mai Károly- és Múzeum-körút), amely egy felől az Ujpiacig, másfelől a Széna-térig terjedt (az előbbi ma Erzsébet-tér, az utóbbi Kálvin-tér). A Széna-térről a Mészáros-utca (ma Vámház-körút) vezetett ki a Sóraktárig s azontúl a Duna gondozatlan partján, ahol rakpartnak még nyoma se volt, terjedt a Müllerteich, a Molnártó, amelynek mocsaras vize tavasszal belefolyt a Csillag-utcába.

A Belváros legnagyobb épülete az *Invalidusház* volt, amelyben 1727 óta hadastyánok laktak, de volt ott kórház, gyógyszertár, iskola, templom, mészárszék és vendéglő is, majd az egészről Károly-kaszárnya lett s épp húsz évvel ezelőtt Központi Városháza.

A Gizella-teret akkor Színház-térnek nevezték, mert ott állt valamikor a német théátrum, amelynek leégése után az Ujvásár- (ma Erzsébet-) téren tákoltak össze német színházat. Az utóbbi helyére épp 1873-ban épült a fővárosi kioszk és ezt 33 év múlva építették át a Nemzeti Szalon céljára.

A régi Belváros jelentékeny része 1897-ben tünt

el a Kalap- és Zöldfa-utca (ma Irányi- és Veres Pálné-utca) meg a Városház-tér, illetve régi városháza (ma piarista-palota) közt lévő területen. A Lipót-utca (ma a Váci-utca folytatása a Vámház-körút felé) és a Duna-utca sarkán épült már 1697-ben *Laczkovics* Imre háza, ahol a lefejezett *Martinovics* Ignác és összekülvő társai találkoztak. Eltűnt a Sebestyén-tér és Lakatos-utca sarkán a „Csiga“-vendéglő, ahol *Vörösmarty* és író társai gyűltek össze esténként. Fölöttük az emeleten *Irányi* Dániel lakott s épp ezért nevezték el a Lakatos-utcát Irányi-utcának.

*

Túl az Országúton, a Kerepesi-út elején csinos kertben állt még akkor a *Nemzeti Színház* s később épült a négyemeletes színházi bérház, amellyel együtt lebontották épp a háború előtt.

Odább az Öt Pacsirta-utca, a mai Esterházy-utca sarkán volt a nagy *Beleznay-kert*, ez a népszerű mulatóhely, amely később korcsmává züllött, majd sörgyári raktár lett s egyrészen a Múzeumterem jobbszárnya épült föl.

Szemben a Dohány-utca csak a Síp-utcáig terjedt s folytatása a Füzfa-utca volt ki a baromvásárig. Ahol ma a Csikágó nevű városrész áll, a Keleti-pályaudvar és a Damjanich-utca közt, ott még egyetlen ház sem volt.

De a szomszéd Terézváros is végetért a Fabrika-utcánál, amelyen túl a Pacsirtamező Kertek terjedtek. A Teréz-templom mögött állt Valero selyemgyára, azon túl pedig faszor és zöldseges kert.

A *Nagykörútnak* hire-hamva se. Az *Andrássy-út* helyén a szűk Könyök-utca és folytatása a görbe Kőműves-utca volt. Az Opera helyén handlépiac, mellette a *Schiffmanns-gasse*, a *Hajósok-utcája*.

A Lipótváros még kevésbé volt kiépülve. A Váci-úton, ahol most csupa gyár és bérház váltakozik, nagy temető volt s befelé a Dunáig tágas homok-sivatag.

A mai Országháza helyén nagy homokbuckák s azon túl a Hód-, a Holló-, a Fenyvesmadár-, a Veréb-utca (a mai Géza-, Zoltán-, Árpád- stb. utca).

A Szabadság-tér modern palotái helyén csak egyetlen csunya, ormótlan kaszárnya volt, a *Neugebäude*, amelyet még II. József alatt kezdtek építeni. Nem egyszerű kaszárnya, hanem várszerű épülettömb volt nagy földalatti börtönökkel. A börze felőli oldalán végezték ki a szabadságharc után gróf *Batthyány* Lajos miniszterelnököt.

Odább a Három Korona-, a Két Sas-utca, meg a Bálvány-utca már kiépült s a nagy kereskedőházak csaknem mind itt alapították meg üzleteiket.

A jubiláló Budapest. A Nemzeti Múzeum. Előtte az Ország-ut. Jobboldalt a Széna-tér (Ma: Kálvin-tér)

A József-város legnevezetesebb háza persze a Nemzeti Múzeum volt, de mellette a Széna-téren (ma Kálvin-tér) még földszintes házak éktelenkedtek és itt állt a *Két Pisztoly* is, a régi Pestnek ez a hírhedt mulatóhelye, ahonnan a verekedők rendszerint a szűk Lövöldöző-utca (Schützen-gasse) homályában tüntek el a drabantok elől.

A Baross-utca Stáció-utca néven kivezetett a Kálvária-hegyre. Jókai Mór nagyrészt alacsony házak és kertek közt gyalogolt ki földszintes házába.

Persze mind nem vehetjük sorra a változott nevű régi utcákat és tereket, de ez a kis ízelítő talán ad némi fogalmat a régi topográfiáról.

*

Ami az élet folyását illeti, leguagyobb forgalom volt épp a legszűkebb utcákban, az Uri- (ma Koronaherceg-, illetve Petőfi-utca), a Gránátos- (ma Városház-) utca, a Váci-utca és főképp a Hatvani- (a mai Kossuth Lajos-) utca házai közt. Ötven évvel ezelőtt a *casino* (akkor csak egy volt, ami számított: a Nemzeti Kaszinó) előtt „mindenkit“ meg lehetett találni, legalább is a déli korzón.

A régi Pest aránylag legkevésbé változott a Belváros egy-két utcáján, épp úgy, mint Buda a Vár néhány csöndes útvonalán még látható házak dolgában. A nagy városszabályozó tervek azonban sokhelyt máig sem valósultak meg, így a Tabán lebontott sikátorait ma sem pótolták az ígért modern utcákkal, terekkel és palotákkal.

De aki a régít gondosan összehasonlítja az új fővárossal, nem vonhatja kétségbe, hogy Budapest — bár 1873-ban már 270.000 lakosa volt — csak vidéki szintájú város volt a maihoz képest. A valóban nagyszabású csatorna- és útépités, a klinikák, a modern kórházak és a Bárczy-korszak sok nagyszabású iskolája, népháza és más szociális intézmények óriási különbséget jelentenek.

Ötven évvel ezelőtt még németül szóltak rá az utcán a jámbor vidéki diákra, ha megkérdezte, hogy merre van a Könyök-utca (ma az ötször szélesebb Andrássy-út vezet a helyén).

Jókai Mór mesélte, hogy a jogászok és mesterelegények közt elég sűrű volt a verekedés a német szó miatt.

A tejes-lány korán reggel így óbégatott: „Káfnz á Mili, oder á gutsz Obersz“ (vegyenek tejet, vagy jó tejfölt).

A homokos-asszony így kiabált: „Káfnz Szo-ond!“ — amivel a szobát hintették be akkor.

Majd az ószeres üvöltötte elnyújtott hangon: „Handle was“.

Alig hogy a kutyák megugatták — mert akkor

A jubiláló Budapest. Mátyás-temploma 1873-ban.
(Myskovski rajza)

minden becsületes háznál volt még házőrző kutya — jött a drótostót: „Rájne pinte, héfe flick!“

Az üveges tót így kiáltott be az ablakon: „Fénszter mók!“

A taksonyi szekeres a saroglyából ordította: „Krumpli káfi“, aztán a versegi meszes jött: „Ka-lik!“, majd a soroksári zsupos gazda: „Strova káfi“.

Palotai menyecske árusította a parasztszítán facsart lenmagolajat, betűszerint így: „Olaj-it!“

Rimben darálta a köszörüs: „Két garas éles, egy garas fényes!“

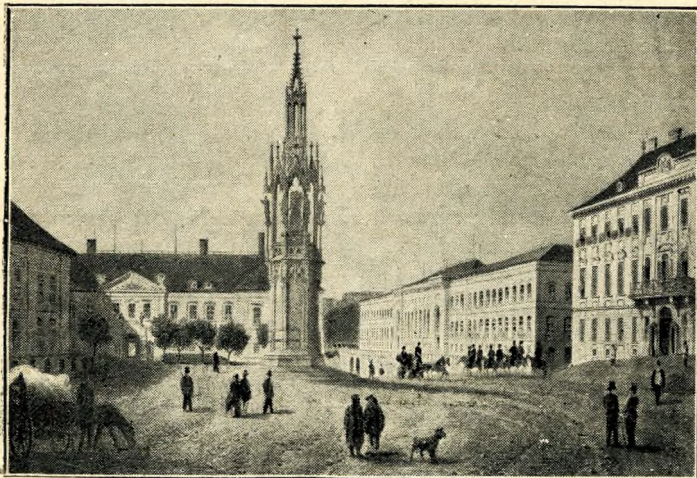
Ugyancsak poétikusan hangzott a sipoló rongyász fölhívása: „Hó-ozz ringyet-rongyot, kenderkócot, üveget, csontot hó-ozz!“

Utána jött a dunavizes ember, a kétkerekű kordé mellett: „Dónawo-óz!“ (Dunavíz). Később a fehérkötényes legény vállán gyékény-szatyorral, jobbkezeben szénfűtésű pléhkatlannal s így bögött: „Warme Würst!“

És így tovább szakadatlanul késő estig, amíg csak föl nem pergett a katonadob: „Haza, haza, jó katona, otthon vár a jó vacsora!“ vagy a másik variáció: „kenyeret, kenyeret, kettőt, kettőt, csontot, csontot, másfél fontot!“.

A híres „Cri de Paris“-nak ez a sok pesti változata, amelyről Jókai oly kedvesen tudott mesélni, annál magyarabb lett, minél inkább nőtt a város kulturában, lakószámában és — szegénységben. A gesztenyés, a madaras, a kintornás, meg a koldus is csak magyarul beszél már régóta.

De az egészen komoly irányu adatok is mindenképp állandó fejlődést mutatnak a háborúig. 1873-ban 9353 épület volt Budapesten s negyven évvel később 18.035. Akkor a házak négyötöd része földszintes volt, ma pedig fele sem az. milliót tett ki, tíz évve

A jubiláló Budapest. A régi Vár a Hentzi-szoborral

jobb nem is beszélnünk róla, de eddig nem is lehetett megtudni az igazat.

Budapest vagyona ötven évvel ezelőtt 107 millió korona volt és tíz éve már 645 millió. Az iskolák növendékei 17.500-ról több mint 120.000-re emelkedtek. Szakadatlan volt a fejlődés a háboruig, de ami az utolsó években történt, arról inkább hallgassunk.

Maga az ötvenéves jubileum aktuálissá teszi még annak a megemléését, hogy az egyesített Budapest törvényhatósága 1873 október 25-én választotta meg első főpolgármesterévé *Ráth* Károly, volt táblai alelnököt. Az ő 383 szavazatával szemben *Házmán* Ferenc budai polgármester 209 szavazatot kapott. November 4-én *Kammermayer* Károlyt polgármesterré, másnap pedig *Gerlóczy* Károlyt és *Kada* Mihályt alpolgármesterré választották. Az első közgyűlés november 24-én folyt le.

Azóta *Márkus* József, *Fülep* Kálmán és *Heltai* Ferenc voltak Budapest főpolgármesterei, továbbá *Kammermayer* Károly, *Márkus* József, *Halmos* János, dr. *Bárczy* István és dr. *Bódy* Tivadar polgármesterek. Egyikük se tehet róla, hogy Budapest lakosságának nem valami nagy öröme telik ebben a mostani jubileumban.
